

IKONSÄLLSKAPET

Rundbrev 6

Januari 2005

*Ikonsällskapets styrelse önskar samtliga medlemmar
en god fortsättning på det nya året och hälsar
välkommen till vårens program!*

2005: VÅRENS PROGRAM

- **Torsdagen den 17 februari kl. 18.30, Kristi Förklarings församlingslokal, Birger Jarlsgatan 98, Stockholm**

Kerubhymnerna i rysk liturgisk tradition

FD Maria Engström har nyligen vid Stockholms universitet lagt fram en avhandling kring denna centrala hymntyp i den ortodoxa liturgien (*Cheruvimskie pesnopenija v russkoj liturgitjeskoj tradicii*, Stockholm Studies in Russian Literature, vol.36). Hon kommer att för oss berätta om hymnernas språkliga utveckling t.o.m. 1600-talet, deras betydelse i liturgien och bildmässiga paralleller.

- **Lördagen 12 mars kl. 17.00 i Högalids församlingssal, Högalids kyrkväg, Stockholm** (T-station Hornstull)

Årsmöte

Härmed kallas Ikonsällskapets medlemmar till årsmöte tisdagen den 12 mars kl. 17.00 i Högalids församlingssal, Högalids kyrkväg, Stockholm (T-station Hornstull).

Efter förhandlingarna kommer pianisten **Dina Bystritskaja** att framföra den nu drygt 75-årige finländske tonsättaren **Einojuhani Rautavaaras** svit ”*Ikoner*”, op. 6, som kort kan beskrivas som en motsvarighet till Musorgskijs ”Tavlor på en utställning”, men med namngivna ikoner som utgångspunkt. Kommentarer till verket av **Ulf Abel**.

Efter sammankomsten finns möjlighet att samlas till en gemensam måltid eller ett glas vin/öl på Källaren Moldau, fem minuters promenad från årsmöteslokalen. Anmälan till restaurangbesöket hos Ikonsällskapets sekreterare Helena Bodin på telefon 08 – 847009 **senast 6 mars.**

- **Fredagen 15 april kl. 17.30, Birger Jarlsgatan 92, Stockholm** (hörnet Birger Jarlsgatan/Odengatan)

Besök i St. Georgios Metropolitkyrka

Protopresbyter **Johannes Seppälä** kommer att berätta om kyrkans ca 30-åriga historia som grekisk-ortodox katedral och visa dess ikoner. Exempelvis är ikonostasens bilder målade på Athos. Kl.18.30 har vi möjlighet att närvara vid en Akathistos-gudstjänst i kyrkan.

- **Onsdagen 25 maj – tisdagen 31 maj**

Vårresa till Nya och Gamla Valamo kloster

Sällskapets vårresa med Ulf Abel som ciceron tar oss till Nya och Gamla Valamo. Avresa onsdag e.m. med Silja till Helsingfors. Torsdag e.m. ankomst med buss till Nya Valamo. Fredag bl.a. seminarium kring Gamla Valamo. Lördag via Värtsilä till Sortavala, där vi tar båt till Gamla Valamo. Vi stannar fram t.o.m. lunch söndag och erbjuds guidade turer dels inom klosterområdet, med bl.a. Kristi Förklarings katedral, och till den helige Nikons ö, där vi får lyssna till en kör bestående av Valamomunkar. Söndag e.m. återvänder vi med buss mot Villmanstrand, där vi övernattar. Via Borgå, där vi gör uppehåll, far vi på måndagen till Helsingfors och Siljas eftermiddagsbåt mot Stockholm, dit vi återkommer tisdag kl. 09.30.

Totalt pris kr. 7.890:-. I detta ingår kostnad för visering. Viseringsavgiften, som egentligen utgör kr. 650:-, har för Ikonsällskapets medlemmar av resebyrån rabatterats till kr. 200:-.

Sista anmälningsdag är 15 mars!

Intresserade kan beställa detaljprogram hos researrangören, under följande adresser:

Favoritresor, Brahegatan 32, alt. Box 5773, 114 87 Stockholm
Telefon 08-660 18 00
e-mailadress: info@favoritresor.se

På begäran...(1)

...av några av deltagarna på Valamokvällen i höstas kommer här tips om litteratur om Valamo kloster:

Archimandrite Panteleimon (ed.), *The Monastery of the Transfiguration of Christ at New Valamo 1940 - 1990*, (fi. o. eng. text), Valamon luostari 1990

I Shmeljov, *Gamla Valamo*. En dokumentär skildring av ett besök år 1895. Övers. G. Oxenstierna. Åsak, Delsbo 1988

Valamo kloster, Statens Historiska Museum, (utställningskatalog), red. O. Isaksson. 1976, 53 sid.

N. Okhotina, "The Tale of the Valamo Monastery", *Ortodoksia* 42, Kuopio/Helsingfors 1993, pp. 89 – 135

H. Kirkinen, The Founding of the Valamo Monastery: When, How and by Whom, *Ortodoksia* 44, Kuopio/Helsingfors 1995, pp. 30 – 55.

På begäran...(2)

...likaså av dem som deltog i Valamoprogrammet har vi fått Kajsa Mattas recept på "Valamopiroger", eller karelska piroger:

Degen för skalet: 3 ½ dl rågmjöl, 1 ½ dl vetemjöl, 1 tsk salt

Fyllning med risgrynsgröt: 5 dl vatten, 1,1 l mjölk, 2 ½ dl grötris, 1 ½ tsk salt

Smält smör och mjölk till pensling av de gräddade pirogerna.

Blanda mjölet, salt och vatten, kavla en 2 mm tjock platta av degen på mjölat bakhord. Tryck ut ca 8 cm stora rundlar. Kavla ytterligare till tunna piroger, använd mjöl vid kavlingen. Fyll pirogerna med risgrynsgröt (eller med potatismos). Grädda i 300 grader ca 15 minuter. Pensla de gräddade pirogerna med en blandning av mjölk och smält smör och lägg dem att dra under en bakduk.

Nytt om Nationalmuseums ikoner

Ett nytryck av Nationalmuseums ikonkatalog från 2002, författad av U. Abel och V. Moore, finns nu tillgänglig i Nationalmuseums butik.

Museets ikonkabinett kommer på grund av omfattande renovering troligen att vara stängt fram till sommaren. Under mellantiden är materialet inte tillgängligt för allmänheten.

Gudsmodersikonen från Tichvin

Den 26 juni 2004, d.v.s. på sin årliga festdag, återkom en av Rysslands allra mest vördade Gudsmodersikoner, *Tichvinskaja*, den från staden Tichvin, till sin ursprungsplats, Uspenskijkatedralen i Gudsmodersklostret i Tichvin, den katedral som en gång uppförts för att härbärgera ikonen. Och detta efter att ha befunnit sig i exil i ett sextiotial år.

Ikonen hör till den typ som kallas "Den vägvisande Gudsmodern" (*Hodigitria*), den som framställer Gudsmodern med barnet på sin vänstra arm medan hon med höger hand med en

högtidlig gest visar på Kristus. En tolkning av det grekiska ordet *hodigitria* är just ”den som visar vägen”. Det som ikonografiskt utmärker den här aktuella varianten är att Kristus framställs i halvprofil, med korslagda ben och med höger fots undersida synlig.

Legenden berättar att ikonen uppenbarade sig den 26 juni 1383 svävande i luften över sjön intill Tichvin. Platsen ligger i Novgorodområdet eller, idag, snarast i det som kallas Petersburgsregionen. Man uppförde ett kapell för ikonen på det ställe där den sänkt sig mot marken, med många under som följd. Tidigt på 1500-talet uppfördes så den nämnda katedralen inne i staden, där alltså ikonen kom att förvaras. Något senare grundades också ett kloster på platsen som kom att ägnas Gudsmoern.

Till de otaliga insatser som tillskrivits den hör inte minst den som berättar om hur staden 1612-13 räddades vid svenskarnas anfall och belägring, d.v.s. de stridigheter som avslutades i och med freden i Stolbova 1617. Även vid själva fredsförhandlingarna, till vilka ryssarna medtagit en Tichvinskaja-ikon, spelade Gudsmoern från Tichvin en roll ”som garant och vittne inför Gud”, för att citera krönikan.

Staden Tichvin blev härigenom alltmer ett andligt centrum, med tillresta pilgrimer från när och fjärran. Också medlemmar av tsarhovet sökte sig hit, vid flera tillfällen t.o.m. tsaren själv.

Klostrets verksamhet tvingades på 1920-talet att upphöra och ikonen kom att exponeras i profan miljö i staden. Ikonens exil inleddes i och med att tyska trupper 1941 intog staden och stal ikonen, som tillsammans med allt övrigt byte fördes till Pskov. Några år senare deponerades den hos Rigas ortodoxa katedral. När tyskarna tvingades fly lämnade man kvar ikonen. Den kom så att omhändertas av biskop Johannes Garklaus som bar med den i sin ryggsäck på sin väg genom skilda fångläger och, under tiden 1945 till 1949, i den amerikanska zonen av Tyskland. Från 1949 och mer än 50 år framåt i tiden har ikonen befunnit sig i Chicago, i en ortodox församling där.

Sedan tidigt 1500-tal har det i Ryssland funnits ytterligare en legend kring denna ikon, utöver den som berättar om dess gudomliga uppenbarande 1383. Enligt den skulle ikonen vara identisk med, eller en mycket tidig kopia av, en gammal Gudsmoersbild kallad ”av Lydda och Rom”. Den skulle t.o.m. höra till de Gudsmoersikoner som tillskrivits evangelisten Lukas. Denna legend berättar att Gudsmoern själv i närvaro av två av apostlarna besökt en kyrka i Lydda, nordväst om Jerusalem, i samband med dess invigning år 37, under kejsar Tiberius. Plötsligt visade sig på en av kyrkans väggar en bild av Gudsmoern med barnet, som Maria själv välsignade och gav undergörande kraft. Denna skall sedan ha kopierats av evangelisten Lukas och utgjort den första ikonen, som sedan via bl.a. Antiokia nådde Konstantinopel, där den huvudsakligen förvarats i Blachernekyrkan.

Anknytningen till staden Rom skall ha bestått i att ikonen, av egen kraft, förflyttade sig dit under Gregorius den stores pontifikat (590-604), således i god tid före bildstriden. I Rom bevarades den enligt legenden i Peterskyrkan. Efter bildstridens slut, under den bysantinske härskaren Mikael III, skall den så, på samma övernaturliga vis, ha återvänt till Konstantinopel. År 1383, slutligen, 70 år före stadens och rikets fall, fann den så för gott att slutgiltigt lämna Bysans.

Denna mytologi, genom vilken Ryssland och Moskva förenades med Jerusalem och Konstantinopel, passade 1500-talshärskarna Vasilij III, storfurste av Moskva från 1505, och hans son tsar Ivan IV ”den förskräcklige”, i deras försök att närma det nya moskovitiska

Ryssland den bysantinska härskartraditionen. Till ideologin från det sena 1400-talet om Moskva som "det tredje Rom" kom här en komplettering och förstärkning, som innebar att Ryssland, det land ikonen själv enligt legenden utvalt, härigenom förvandlas till den nya tidens heliga land, "det heliga Ryssland, det nya Israel". Denna ideologi stöddes helhjärtat av den andliga makten i Moskva och man lät under 1500-talet dokumentera legenden i nedtecknade krönikor, i freskosviter och enskilda ikoner. Vasilij III lät 1510 uppföra den inledningsvis nämnda katedralen för ikonen och uppsökte den själv som pilgrim 1526, medan Ivan IV, som bekostade utbyggnaden till kloster, genomförde en pilgrimsfärd till Tichvin strax före sin kröning som tsar 1547. Bägge lät också utföra kopior i skala ett till ett av ikonen. Vasilij III lät placera sin i Kremls domkyrka, Uspenskijkatedralen, samt Ivan IV sin i Kremls hovkyrka, Bebådelsekatedralen.

Legendan om Gudsmoederen "av Lydda och Rom" tycks, alltifrån 1700-talet, alltmer avklingat och den Gudsmoederbild som den 26 juni 2004 hyllades och vördades vid sin återkomst till Tichvin ses nu huvudsakligen utifrån legenden om undret 1383.

Ulf Abel

Litteratur:

P-A. Bodin – U. Abel – F. Sandgren, *Det ofattbara undret – Maria, Guds Moder i ortodox tradition*. 2003

R. Frötschner, Heilige Rus – Neues Israel – Drittes Rom. Die Verehrung der Gottesmutter von Tichvin als Element der politischer Mythologie des Moskauer Reiches. *Jahrbucher für Geschichte Osteuropas*. NF Band 52:Heft 2, 2004, pp. 188 – 232

A.Jääskinen, The Miraculous Icon in exile, *Tjudotvornaja ikona Tichvinskoj Bogomateri: ikonografija-istorija-potjitanie*, Tezicy dokladov mezjd. nautjnoi konferentsii, Sankt-Peterburg – Tichvin 24-27 okt. 2001, pp. 28 - 30

I. Sjalina, Liddskaja-Rimskaja ikona Bogomateri i ikonografitjeskij archetip Tichvinskoj ikony, *Tjudotvornaja ikona Tichvinskoj Bogomateri ...* (se ovan), pp. 31 - 37

B-M. Wolter (Hrsg.), *Zwischen Himmel und Erde*. Moskauer Ikonen und Buchmalerei des 14. bis 16. Jahrhunderts. Schirn Kunsthalle Frankfurt, 1997, pp. 140-141

Ny bok

Sven H. Gullman: Athos det heliga berget, Norma 2004

Den ortodoxa kyrkan har inget gemensamt centrum så som Rom och påvestolen är för den katolska världen. Den ekumeniske patriarken i Konstantinopel pretenderar inte på någon sådan exklusiv ställning. Istället är nationalkyrkotanken stark inom ortodoxin. Det finns dock ett andligt centrum som är gemensamt för de ortodoxa kristna oavsett nationalitet - munkhalvön Athos, Det heliga Berget, som ligger inte långt ifrån Thessaloniki.

Athos intar en särskild plats i det moderna Europa, något av en munkrepublik med långt gående självstyre. Den består av 20 kloster och ytterligare ett stort antal mindre anläggningar med munkar från de olika ortodoxa kyrkorna, men de flesta av klostren är ändå grekiska till sin

nationalitet. Athos har sin särställning inskriven i Greklands fördrag med EU och vad som särskilt väckt allmän uppmärksamhet är förbudet mot att kvinnor vistas på halvön, trots att Gudaföderskan själv är Athos beskyddarinna och den symboliska abbedissan i ett av de största klostren. Ön har också en nästan mytisk status genom sin svåråtkomlighet. Flera svenska författare har skrivit om sina besök där, till exempel Lennart Hellsing och Sven Lindqvist.

Sven H. Gullman har nu utkommit med en guidebok för dem som vill och kan resa till Athos. Han berättar i början av sin bok, i kapitlet "Att leva på Athos", men kanske litet för kort för att det ska vara riktigt meningsfullt, om ortodox andlighet i allmänhet och om ikonernas tillbedjan. Han går sedan vidare och redogör för Athos historia. Vad man slås av i denna berättelse är att halvön trots munkarnas längtan att stå utanför tiden i så hög grad varit involverad i Balkans komplicerade politiska historia. En annan återkommande fråga har varit olika konflikter på Athos mellan de grekiska och ryska munkarna, konflikter som naturligtvis också har haft en politisk grund. Förutom de politiska konjunkturen har bränderna varit det största hotet mot halvön. Nästan alla de tjugo klostren har brunnit inte bara en, utan flera gånger under århundradenas lopp. Som framgår av boken håller Athos på att hämta sig från en förfallsperiod: antalet munkar ökar och byggnaderna som till helt nyligen ofta varit i mycket dåligt skick restaureras. Gullman beskriver också hur halvön styrs av ett munkråd och hur det går till att få tillstånd att besöka munkarna. Författaren till boken har själv besökt klostret vid många tillfällen.

Den andra halvan av boken är en presentation av samtliga kloster på halvön. För vart och ett av dem ges en kort historisk översikt och några av de legender som är förknippade med klostret i fråga återberättas. Dessa ofta medeltida anläggningar innehåller stora konstskatter och många historiskt intressanta handskrifter.

Boken är informativ och full av detaljer. Ibland kan framställningen kännas litet torr och den är presenterande och faktaspäckad snarare än analyserande och problematiserande. Den skriande bristen på ekumeniskt sinne i vissa av klostren där man i något fall inte ens låter medlemmar från andra konfessioner delta i gudstjänsten skulle till exempel kunna kräva mycket reflektion. Men föreliggande bok är just en guidebok. Ett och annat fel har också smugit sig in. Det stora klostret i Kiev är inte Klippklostret (det finns just inga klippor i Kiev) utan Grottklostret. Ikonvännernas slutgiltiga seger över ikonoklasterna ägde rum 843 och inte 842 som det står i boken.

Vad man emellertid hela tiden känner är författarens kärlek till Det heliga berget och dess innevånare. Denna kärlek erfar man också i alla färgfotografier på landskap, byggnader och munkar som finns med i boken, bilder tagna av författaren själv. I dessa framgår mötet mellan vild natur och bysantinsk arkitektur på ett slående sätt. Så mycket om andlighetens innehåll får vi kanske oss inte till livs, men det kan nog inte heller presenteras i en bok av detta slag, den kan nog bara erfaras på plats, och där kan *Athos det heliga berget* vara en utmärkt vägvisare.

Per-Arne Bodin

Nyutkommen ikonbok på svenska

Sent förra året utkom Christina Schöldsteins bok *Azur och guld. En introduktion till ikonografen*, 312 sid., Artos/Norma förlag, Kyrkstadsvägen 6, 931 33 Skellefteå, ca-pris kr. 302, en oundgänglig handbok för alla ikonintresserade. Vi återkommer till boken i ett senare

nummer. Genom tillmötesgående från förlaget kan vi erbjuda våra medlemmar att köpa boken för kr. 242 + porto. Uppge vid beställning att Du är medlem i Ikonsällskapet!

*Du glömmet väl inte årsavgiften för 2005?
Annars glömmet nästa rundbrev dig...*

IKONSÄLLSKAPET

Årsavgift SEK 200:-, postgiro 121 05 33 - 4

Skriv tydligt namn, adress och ev. e-postadress!

Ange om Du *inte* vill ha rundbrevet per e-post – kom ihåg att anmäla om Du ändrar e-postadress!

Ikonsällskapets sekreterare: Helena Bodin, Högalidsgatan 38 B,
117 30 Stockholm. helena.bodin@littvet.su.se